

Nástup a krize centrálně plánovaných ekonomik ve východní Evropě

Východní blok a Československo v letech
1948-1968

Obsah přednášky:

- Ekonomické charakteristiky tzv. východního bloku
- Budování centrálně plánované ekonomiky v Československu
- Krize centrálně plánované ekonomiky a pokus o reformu v Československu

Tzv. východní (sovětský) blok

- Určující postavení měl Sovětský svaz – ostatní země měly vůči němu postavení satelitů.
- Politický systém a hospodářství se zde změnilo podle sovětského vzoru.
- Sovětskému vedení se ze socialistických zemí nepodřídila Jugoslávie.

1949 - Rada vzájemné hospodářské pomoci (**RVHP**)

- Měla koordinovat hospodářský vývoj a poskytovat vzájemnou pomoc členským státům.
- Začleňování národních ekonomik do RVHP zpravidla nerespektovalo specifika jednotlivých zemí.

Centrálně plánované ekonomiky a jejich charakteristické rysy

- Centrální řízení hospodářství a plánování (pětiletky)
- Urychlení industrializace (podpora těžkého průmyslu)
- Kolektivizace zemědělství
- Budování jednosektorového hospodářství (znárodňování)
- Snaha o „maximální tempo hospodářského růstu“

Nástup komunistického režimu v ČSR a jeho dopady

- **25. února 1948** prezident Beneš přijal demise nekomunistických ministrů – tento den je považován za počátek komunistického vládnutí v Československu.
- Na jaře 1948 přijata další série znárodňovacích zákonů.
- Došlo k třetí fázi pozemkové reformy, (konfiskována půda o výměře nad 50 ha).

Nástup centrálně plánovaného hospodářství v Československu

- Začaly být stejně jako v SSSR vyhlašovány pětileté plány.
- Od konce 40. let byla zahájena **likvidace živnostenského podnikání a kolektivizace zemědělství**.
- Typickým rysem se stala **jednostranná preference těžkého průmyslu**.
- ČSR mělo v rámci východního bloku plnit roli průmyslové základny.

Kolektivizace zemědělství (1949-1960)

- Na vyvlastněné půdě byla zakládána **Jednotná zemědělská družstva (JZD)**.
- Větší majitelé půdy byli postihováni zvýšením povinných dávek.
- Řada zemědělců byla vystěhována a jejich majetek byl konfiskován.

1953 – změny v čele sovětského bloku

Třetí zleva vpředu N. Chruščov

- **Stalinova smrt** vyvolala první velkou krizi východního bloku.
- Jako Stalinův nástupce se prosadil **Nikita Chruščov**.
- V červnu 1953 došlo k protikomunistickým nepokojům v NDR.

Měnová reforma (1953)

- Monopolní postavení těžkého průmyslu ohrožovalo ostatní odvětví.
- Byla přijata reformní opatření, která měla zastavit inflaci a redukovat množství oběživa.
- Mzdy a vklady do 300 Kč se měnily v poměru 5:1, ostatní vklady a úspory v poměru 50:1.
- Současně byl **zrušen přidělový systém** a byly zavedeny jednotné maloobchodní ceny.

1956 – krize sovětského systému

- V roce 1956 Chruščov na sjezdu sovětské komunistické strany odhalil Stalinovy zločiny a otevřeně kritizoval jeho „kult osobnosti“.
- Ve stejném roce vypukly protikomunistické nepokoje v Polsku a Maďarsku – byly potlačeny.

Problémy centrálně plánované ekonomiky v Československu

- Protikomunistické nepokoje se zde nerozšířily.
- V rámci třetí pětiletky (1960) byla prosazena maximální varianta ekonomického růstu – plán musel být předčasně ukončen.

Šikova reforma

V reakci na hospodářské problémy se začala připravovat ekonomická reforma. Jejím hlavním tvůrce byl ekonom **Ota Šik**.

Hlavní cíle reformy byly:

- Vnést do dosavadního systému plánování tržní prvky
- **Zvýšit samostatnost podniků**
- Vystavit výrobu tlakům trhu
- Podniky měly nést důsledky za dobré i špatné hospodaření

Pokus o reformu komunistického režimu „Pražské jaro“ 1968

- Ekonomická reforma byla součástí širších snah o uvolnění dosavadního režimu.
- V lednu 1968 se stal prvním tajemníkem KSČ představitel reformního křídla **Alexandr Dubček**.
- Ani reformní vedení se nechtělo vzdát vedoucí úlohy KSČ.

21. srpen 1968

- V obavě z dalších politických a ekonomických změn v Československu zemi obsadila sovětská armáda.
- Představitelé KSČ pod tlakem podepsali tzv. Moskevské protokoly, v nichž souhlasili s faktickým zastavením reformem a „dočasným“ pobytem sovětských vojsk.

Shrnutí

- Na konci 40. let se vytvořil východní blok, v jednotlivých zemích byly nastoleny **centrálně plánované ekonomiky podle sovětského vzoru**.
- Následná jednostranná orientace na těžký průmysl však vedla ke stagnaci ostatních odvětví a zvyšovala hrozbu inflace (v roce 1953 přijata měnová reforma).
- V ČSR se v 60. letech začala prosazovat **ekonomická reforma** (připravená týmem v čele s O. Šikem).
- Po nástupu A. Dubčeka do funkce generálního tajemníka KSČ se v ČSR rozvinul obrodný proces známý jako **Pražské jaro, které 21. srpna 1968 ukončila invaze vojsk Varšavské smlouvy** v čele se Sovětským svazem